

KUTADGU BİLİĞ'DE ZAHİD

Gülay DURMAZ*

ÖZET

Zahid kelimesi başlangıçtan itibaren farklı anlamlar kazanmıştır. Örneğin Divan şiirinde gördüğümüz zahid tipi çevresine çatık kaşlı bakan kuralcı biridir. Zahid divan şiirinde sürekli olumsuz yanlarıyla ele alınmıştır. Fakat kelimenin ilk yıllarda kazandığı olumlu havanın izleri İslamiyet dönemi ilk eserlerinden Kutadgu Bilig'de görülebilmektedir. Öyleki buradaki zahid bilgili âlim biri olarak görülmektedir. Yalnız yaşamayı tercih eden zahid, vaktini sürekli ibadetle geçirmektedir:

Anahtar Kelimeler: Kutadgu Bilig, zahid, zahid'in özellikleri.

ABSTRACT

From the beginning the name zahid has gained different meanings. For instance, the zahid figure that we see in the Divan poetry, is a formalistic person who performs frustrated manners. Zahid was always used in the Divan poetry with his negative sides. However the positive image that the name gained during the first years can be seen in the Kutadgu Bilig which was one of the first literatures of the Islamic period. Besides, zahid was even seen as an intellectual person. Zahid, who prefers living alone, spends all his time worshipping.

Key Words: Kutadgu Bilig, zahid, Characteristics of zahid.

* Okt. Dr.; Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Türk kültür tarihinini en önemli eserlerinden biri olan Kutadgu Bilig, Türk Dili ve Edebiyatının da bir abidesi olarak karşımıza çıkmaktadır. XI. Yy da Yusuf Has Hacip tarafından yazılmış olan eserde, hayatın tüm yönlerine dair bilgiler bulunmaktadır. “Kutlu, mesut olma bilgisi” anlamına gelen Kutadgu Bilig, her iki dünyada mutlu olmak için yapılması gerekenleri gösterir. Manzum olarak yazılmış olan eserde nazım şekli olarak mesnevi tarzı kullanılmıştır. Karşılıklı konuşma şeklinde yazılan eserde, adalet, devlet, akıl ve kanaat gibi dört meziyet ele alınmış, bunlar kişileştirilerek konuşturulmuştur. Burada kanaati temsil eden kişi Odgurmuş’tur. Vezirin kardeşidir ve “zahid”dir. Biz bu yazımızda zahid tipini ele alacağız. Amacımız, İslami dönem ilk eserlerinden biri olan Kutadgu Bilig’teki zahidi ve başkalarının ona bakışını ortaya koyabilmektir. Çünkü zahid terimi yüzyıllar içerisinde farklı anlamlar kazanarak olumsuz bir tip olarak karşımıza çıkmıştır. Özellikle Divan şiirindeki zahid tipine baktığımızda bu olumsuz havayı rahatlıkla gözlemleyebiliriz.

Divan şiirine gelinceye kadar zahid kavramı ne zaman değişmeye başlamıştır? Hangi eserlerde bu değişime rastlanmaktadır? Bu ve benzeri soruların cevaplarını bulabilmenin zorluğu ise ortadadır. Çünkü, incelenmesi gereken eser sayısı çok fazladır. Böyle bir araştırma ise başlı başına bir çalışma konusu oluşturacak kadar geniştir. Bu yüzden biz burada sadece İslamî dönem ilk eserlerinden Kutadgu Bilig’den hareketle başlangıçtaki zahid (Odgurmuş) tipini ortaya koymaya çalıştık.

Zahid zühdle ilgili bir kavramdır. Zühd, dünyadan vazgeçmek, zikir ve tevekkül esaslarına dayanır. İnsanın, sonsuzluğuna yardımcı olmayan her şeyden uzak durmasıdır. Dünya mal ve nimetlerinden çok az şeye sahip olmak veya hiçbir şeye sahip olmamaktır. Kısacası zühd Allah dışında kalan her şeye sırt çevirmek olarak görülür. İlk başlardaki mistik hayatı da en iyi şekilde anlatan zühd ve zahid kavramlarıdır:

Zahidlik, dinî emirlere tamamiyle uymak, bundan başka şüpheli şeylerden çekinmek, ruhsat yolunu değil, azimet yolunu, yani haram ve suç olduğu bilinmeyen, fakat şüphe edilen şeyleri yapmaktan kaçınmak, farzlardan başka sünnetlere, nâfilelere devam etmek, az yemek, ez uyumak her hususta Tanrı buyruklarını korumaya çalışmaktır. İslamda bu vardır, fakat aşırı değildir. (Gölpınarlı, 2000; s.33)

Nitekim Kutadgu Bilig’deki zahid de dünyaya itibar etmeyen, sürekli ibadet eden biridir. Ona denk birini bulmak zordur. Çünkü her iki dünya nimetine kavuşmuştur. Divan şiirinde zahid, pek çok olumsuz özellikleri ile yerilen bir tiptir. Kişiliğini yansıtan başlıca özelliklerini kısaca şöyle sıralayabiliriz: Kuralcı ve katı tutumuyla zahid, riyakâr ve sevimlidir. Çevresindekilere hep çatık kaşlı bakar, insanın her davranışını haram olduğu

için kınar. Hırslıdır, açgözlüdür, biçimcidir, insanın içine değil, dış görünüşüne önem verir. Bu yüzden de toplumda sevilmez. Kendini ibadete adayan ancak bunu da şekil itibarıyla gerçekleştiren, aslında gönüllü başka isteklerle dolu olan ikiyüzlü biridir. Divan şairi kendini rind olarak kabul eder ve sürekli olarak zahide çatar onu eleştirir. Kutadgu Bilig’de ise zahide bakış, Divan şairinden daha farklıdır.

Kutadgu Bilig, Doğu (Hakaniye) Türkçesi ile yazılmış manzum bir eserdir. Yazarı, Yusuf Has Hacıp, XI. yüzyılda yaşamış Balasagunlu bir şairdir. Bu eser, Türk dili, eski Türk toplum hayatı için çok önemli bir kaynaktır.

Kutadgu Bilig, İsminden de anlaşıldığı gibi (Kut-ad-gu bil-i-g), insana her iki dünyada, tam manasıyla, kutlu olmak için lazım olan yolu göstermek maksadıyla kaleme alınmış bir eserdir. Birbirleriyle çok sıkı bağlı olan ferd, cemiyet ve devlet hayatının ideal bir şekilde tanzimi için lazım olan zihniyet, bilgi ve faziletlerin ne olduğu ve bunların ne şekilde elde edileceği ve nasıl kullanılacağı üzerinde duran şair, bununla kendi devrinde gündelik hayatın üstüne yükselenlerin düşüncelerine tercüman olmuştur. O, birçoklarının ısrarla iddia ettikleri gibi, mansıp sahiplerine, iyi olmaları için tatsız mecazlarla, ahlâk dersi veren kuru bir nasihatçi değildir. Yusuf bu eseriyle, insan hayatının manasını tahlil ve onun cemiyet ve dolayısıyla devlet içindeki vazifesini tayin eden bir felsefe, bir hayat felsefesi sistemi kurmuştur. (Arat, 1970; s. 20)

Kutadgu Bilig’deki çeşitli konulara ait düşünceler, sembolik dört kişinin konuşmaları ile aktarılmıştır. (Çağatay, 1970)’a göre, dört şahsı rollerine göre birbirinden ayırt etmek güçtür. Çünkü burada yeni edebi eserlerde bulunan psikolojik tip ayrılığı yok, ancak ad ve rütbe ayrılığı vardır. Fakat bu tipler bazı bablarda birbirinden ayırt edilmiştir. Eserin yarısında Küntoğdı, Aytoldı ve Ögdülmüş devlet idaresi ve erkânından söz ederler. Bu üç kişi devlet idaresini temsil ederler. Eserin ikinci yarısında konuşmaya Oğurmuş da katılır.

Yusuf Has Hacıp, eserde bu sembolik dört kişiyi kısaca şöyle tanımlamaktadır:

Bu Küntoğdı elig tedim söz başı
Yörigin ayayın ey edgü kişi
Basa aydım amdı bu Aytoldı’nı
Anından yaruyur ıduk kut küni
Bu Küntoğdı tegli törü ol köni
Bu Aytoldı kut ol kör anı
Basa aydım amdı kör Ögdülmüş2ig
Ukuş atı ol bu bedetür kişig

Anında basası bu Odgurmuş ol
Munı Âkıbet tep özüm yörmüş ol
Bu dört nen üze sözledim men sözüg
Okısa açılğay yitig kıl közüg

(Sözün başında Küntogdı hükümdarı söyledim, ey iyi insan yorumunu da söyleyeyim. Sonra bu Aytoldı'yı söyledim; kutsal kut güneşi ondan ışık verir. Bu Küntodı denen doğru töredir; Aytoldı ise kuttur ona dikkat et. Sonra Ögdülmiş'i söyledim. Bu akıldır. İnsanı yüceltir. Ondan sonrası Odgurmuş'tır bunu da akıbet diye yorumladım. Sözü bu dört şey üzerine söyledim, gözünü aç, okuyunca anlaşılacaktır.)

Eserdeki dört temel kişinin şu kavramları temsil ettikleri görülmektedir:

- 1) Küntoğdı=hükümdar; köni töri (düzen, adalet); karakteri: güneş.
- 2) Aytoldı=kut (kutsallık, mutluluk, devlet, ikbal); karakteri: ay
- 3) Ögdülmiş=akıl; Aytoldı'nın oğlu; hükümdarın hizmetinde
- 4) Odgurmuş=mistik değerler, metafizik; münzevi, zahid; Aytoldı'nın akrabası.(Önler, 2002)

Bu dört tip arasında Odgurmuş yani zahidle ilgili ortaya çıkmış bazı düşünceler şöyledir:

- 1) Onun bir zahid olup münzevi hayata karar vermiş olması.
- 2) Hükümdarın üç kere onu davet etmiş olmasına rağmen, onun öbür üç tip üzerinde olan devlet işlerinden ve içtimai hayattan ısrarla uzakta kalması.
- 3) Ögdülmiş'in ısrarla yanında kalmasını istemesine rağmen, kabul etmeyerek münzevi hayatta ölmesidir. (Çağatay, 1970)

Kutadgu Bilig'de Odgurmuş'ı ve diğer kişilerle olan ilişkisini kısaca şöyle özetleyebiliriz. Hükümdar ilerisini düşünerek, Ögdülmiş gibi, her bakımdan kendisine güvenebilecek, bilgili ve faziletli birini arar. Odgurmuş'a mektup gönderir. Ancak Odgurmuş, bu dünyadan yüz çevirmiş, hayatı ancak ahiret için bir hazırlık yeri olarak düşünen bir zahiddir. Zahide göre, dünya işine karışan ahiret işini yapamaz. Halka kapı kapanmadan ibadet edilemez. Kendisinden halka bir fayda gelmediği gibi zararı da dokunmaktadır. Ögdülmiş onu ikna etmeye çalışır başkalarına faydalı olmanın öneminden söz eder. Zahid bir an tereddüt eder. Müslümanlar arasına dönmek ve onların ihtiyaçlarına hizmet etmek ve dünya sayesinde cenneti kazanmak fikri belirginleşse de dünyanın ağır basan kusurları karşısında bundan vazgeçer. Dağda tek başına yaşamış olan zahid, kendisinin dünyadan yüz çevirdiğini halinden memnun olduğunu, insanın yaradani bulması

gerektiğini, onu bulunca her şeyi bulacağını söyleyen zahid, şehire gitmeyi reddeder. Ögdülmiş de hakikati anlıyor, zahide hak verir. Hükümdar da bunu kabul eder. Ancak onu bir kere görmek istediğini söyler. Bir taraftan dünya hakimiyetine kadar uzanan beşeri ihtiraslar ile diğer taraftan dünyayı bir mevcudiyet olarak dahi kabul etmek istemeyen bu görüşlerin, din yolu ile dünya yolunun, birbiri ile çarpışmasının canlı örneklerini göstermektedir.

Kutadgu Bilig’de zahid hükümdar tarafından özel olarak çağırılan, saygı duyulan, muhterem biridir. Onun nasihatlerini dinlemek hükümdar için çok önemlidir. Hatta zahid gelmediği takdirde kendisinin ona gideceğini söyleyen hükümdarın gözünde zahidin ne kadar önemli kişi olduğu açıktır. Öyleyse zahid, başlangıçtan itibaren farklı anlamlar kazanan, ilk yıllarda kazandığı olumlu anlamı, daha sonraki dönemlere yansıtmayan bir terimdir. Kutadgu Bilig’den seçtiğimiz örnek beyitlere geçmeden önce, konuya ışık tutması açısından zahid ile ilgili açıklamalara yer vermek istiyoruz:

Zühd, Emeviler zamanındaki şiddetli yağma hareketine karşı doğan bir cereyandır. Bu cereyan Hz. Peygamber’in Mekke’deki şahsiyetini, mistik şahsiyetini esas alır. Bir nazariyeden ziyade bir aksiyon olan zühd hareketi dünyadan vazgeçmek, zikir ve tevekkül esaslarına dayanır. Hicrî 2. Asıdan itibaren zahidler teşkilatlı insan grupları haline gelirler. Zahid kelimesi, başlangıçta aşağı yukarı bugünkü mutasavvıf, sûfi kelimeleri ile aynı anlamı taşıyordu. Bu ilk mânâ zamanla kaybolmuş ve sadece cennet için ibadet eden, dinin özüne aşına olmayan, iman hakikatine ermemiş, öğütleri ile insanları bunaltan dünyaya düzen vermeye çalışan, geçimsiz ve patavatsız, aşkı inkâr eden, riyâkâr insan tipini ifade eden kelime haline gelmiştir. (Akar, 2000; s.40)

Zahid teriminin kullanımı zamanla değişik bir boyut kazanmıştır. Yüzyıllar içinde bazı terimlerin farklı manalar yüklendiği olur. Zahid de bu durumun tipik bir örneğidir. Tasavvuf kelimesi Kur’an- Kerim ve Hadislerde mevcut olmadığından bu hayatı benimseyenler için ilk dönemlerde zahid kelimesi kullanılıyordu. Sözlük anlamı itibariyle ilgi duymamak, değer vermemek, râğbet göstermemek gibi manalara gelen zühd Kur’an-ı Ke-rim’de geçmezse de Hadislerde vardı. İlk dönem kitap türlerinden biri de Kitabu’z-Zühd’dür. Bu eserlerde konu ile ilgili hadisler bir araya getirilmiştir. İlk zahidlerden Süfyan-ı Sevri “Zühd, kanaat sahibi olmaktır”, Şibli “Allah hariç her şeyi terk etmektir” derken Cüneyd-i Bağdadi aynı terim için şöyle demiştir: “Elde bulunmayan şeyin gönülde de bulunma-masıdır. IX. yüzyıldan sonra tasavvuf kelimesinin yaygınlaşmaya başla-masıyla zühd kelimesi giderek ikinci plana itilmiş, giderek mana değişikliğine uğramıştır. (Kara,1996; s.183).

Sûfi” kelime itibariyle ‘esof’, ‘saf’, ‘sofos’, ‘safa’, ‘safvet’, ‘soffa’, v.b. köklerden geldiğine dair değişik görüşler eskiden beri söylenmiştir. Beşir b. el-Haris sûfi’yi “Kalbi Allah için safvet bulmuş kimsedir” diye, Ebû Ali Ruzbârî “Sof’u safa ile giyen, sevgiye cefa tadı tattırmayan, dünyaya aldırış etmeyen ve Hz. Muhammed’in yolunu tutan kimse” olarak ve Sehl b. Abdulü’t-Tutserî ise “Bulanıklıktan kurtularak, durulan, tefekküre dalan, beşerden kesilerek Allah’a bağlanan ve altın ile taşı bir sayan kimse-dir.” şeklinde tarif ederler. Zahid de aynı anlamda olup, “zühd ve salah ile muttasıf sûfi” olarak tarif edilebilir. Ancak edebi metinlerde geçen sûfi ya da zahid bunların hiçbiri olmayıp, tam tersi şekilde tanımlanabilecek biridir. Bu yüzden buradaki zahid ya da sûfi’yi sözlük anlamlarından çok, edebi terim olarak kabul etmek gerekir. (Şentürk, 1996; s.29)

Buradan da anlaşılacağı gibi başlangıçta zahid için oluşan olumlu ve iyi hava yüzyıllar içinde çok değişmiş ve bozulmuştur. Zahid kavramının başlangıçtaki durumunu ortaya koyabilmek için İslami dönem ilk eserlerinden olan Kutadgu Bilig’de zahidi ele aldık. Özellikle onun kişiliğini ve ibadet anlayışını ortaya çıkaracağını düşündüğümüz beyitleri tercih ettik. İçerikleri benzer olan beyitlerden seçmeler yapmaya çalıştık. Zahidle ilgili özellikleri maddeler halinde verirken o özellikle ilgili açıklamaları, beyitleri esas alarak yaptık.

Kutadgu Bilig’te Odgurmuş kısaca şöyle anlatılmaktadır: “Odgurmuş’ın iyi tavır ve hareketlerini duyan hükümdar onu görmek ister ve ona bir mektup yazar. Zahid adını alan Odgurmuş, tek başına dağa çıkmış, kendini ibadete vermiştir. Oysa hükümdar ona ibadetin şehirde de yapılabileceğini, muhtaçlara yardım edip, akrabalarına yakınlık göstermesini ister. Şehirde pek çok yetim, dul, aciz, kör, kötürüm ve topal olduğundan söz eder. İnsanlara yardım etmenin de bir ibadet olduğundan bahseder. Odgurmuş sadece kendi için namaz kılıp oruç tutarak bencil davranmaktadır. Ögdülmiş de kardeşi Odgurmuş’ın durumunu merak etmektedir. Hükümdar Odgurmuş’a mektup yazarak onu davet eder. Ancak o, halinden memnundur. Mektubu götüren Ögdülmiş’tir.” Bunlar arasında geçen konuşmalar sırasında zahid tipi hakkında bilgi verici özellikler şöyledir:

1. Yalnız yaşar.

Aşağıda örnek olarak kullandığımız beyitlerden anladığımız kadarıyla, zahid, her şeyi terk edip dağa çıkmış ve orada yalnız yaşamayı tercih etmiştir. Burada büyük zahmetlere, eziyetlere katlanmaktadır. Dermansız bir haldedir. Onun bu hali endişe vericidir. Çünkü herkesten, en yakın akraba ve arkadaşlarından dahi uzakta yaşamaktadır. Oysa insanlar arasında yaşasa daha çok sevap ve iyilik içinde olacaktır.

Özüng úoldı erse bu zahid atın
Atıng boldı zahid özüng taà úatın
(XLV/3915)

(Sen bu zahid adını istediğın için, adın zahid oldu ve kendin de dağlara çekildin.)

Aàır yük yüdüp bu özüng yalnguzun
Yaling aç yorır sen ne yunçia özün
(XLI/3328)

(Tek başına ağır zahmetlere katlandın; aç ve çıplak yaşıyorsun, dermansız bir haldesin.)

Apa oàlanı barça yalngnuz umaz
Özüng munda yalnguz úalı iglemez
(XLI/3330)

(Hiçbir insan tek başına yapamaz; sen burada yalnızsın, hasta da olabilirsiniz.)

Kişidin úaçar sen ne úıldı kişi
Kişike úatıl it kişiler işi
(XLI/3502)

(İnsanlardan kaçılıyorsun onlar sana ne yaptı; İnsanlara karış ve onlar gibi yaşa.)

Yaúın úa úadaştın yitürmiş sen öz
Uluş kend buêundın evürmiş sen yüz
(XXXIX/3203)

(Sen yakın akraba ve kardeşlerden uzaklaşmışsın; köy kasaba ve şehir halkından yüz çevirmişsin.)

Kişige tusulmaz kişi ol ölüğ
Tusulâıl ölüğ bolma ersig külüg
(XLI/3408)

(Başkalarına faydası dokunmayan insan ölü gibidir; faydalı ol, ölü olma ey mert yiğit.)

Kişiler aráuı muyan edgölük
Bu yirde bulunmaz munu belgölük
(XLI/3499)

(İnsanlar arsına karıştığın zaman elde edeceğın sevap ve iyilik burada bulunmaz bu şüphesizdir.)

Zahid yalnız olmadığımı, ibadetle vakit geçirdiğini belirtmektedir.
Ten ve din sıhhatini burada bulduğu için de yalnızlıktan şikayetçi değildir.

Bu yalnguz turur sen tiding ay úadaş
Bayat yaêi iş tap manga ay adaş
(XLI/3349)

(Ey kardeş sen bana -yalnız yaşıyorsun- dedin; ey dostum, zikrullah benim için kâfi bir arkadaştır.)

Bu yalnguzluúumdın manga yası you
Et öz din esenin munın buldum ou
(XLI/3359)

(Bu yalnızlığımın bana zararı yoktur; ten ve din sıhhatini ben burada buldum.)

Tapuàcı tapınsa bu yalnguz özün
Negü úor úılur künke yalnguz özi
(XLI/3362)

(Kul yalnız ve tek başına ibadet ederse, bu tek bir kimseden halka nasıl zarar gelebilir.)

Özüm kirse emdi kişiler ara
Úaçan tegge elgim tapuàúa köre
(XLI/3366)

(İmdi ben insanlar arasına girersem, ibadete ne zaman elim değer.)

2. Zahid adıyla anılır.

Odgurmuş, zahid adıyla anılmaktadır. Bu ad yüzünden dağlara çekilmiştir. Sürekli ibadet halinde olmasının nedeni de hep bu ad içindir. Zahid olan kimse, çoğu elde ettiği halde azla yetinmesini bilir. Zahid bu yüzden dünyadan elini eteğini çeken kişidir. Çünkü dünyanın gelip geçici olduğunun farkındadır. Seçmiş olduğu bu hayat tarzı onun zahid adıyla anılmasından dolayıdır. Hükümdar da ona zahid demektedir.

Atandı özüng emdi zahid atı
Bu atıng sanga boldı úaetà yutı (XXXIX/3229)

(Sen şimdi zahit adını aldın; bu adın ibadetin için sana büyük bir felaket oldu.)

Özüng úoldı erse bu zahid atın

Atıng boldı zahid özüng taà úatın (XLV/3915)

(Sen bu zahid adını istediğın için, adın zahid oldu ve kendin de dağlara çekildin.)

Úayu neng bulup úoêtung emdi anı

Úayu tilve zahid atadı sini

(XLI/3441)

(Ne buldun ki, sonra ondan vazgeçtin; hangi mecnun sana zahid adını taktı.)

Tapuà úılmıřıng barça atıng için

Yava úılmaàıl sen öz úlgüng küçün

(XLV/3917)

(Senin ibadet ile meşgul olman hep bu ad içindir; sen zorla kendi nasibini böyle heder etme.)

Öküřüg úodup er azıà taplasa

Bu er ötrü zahid bolur úur basa

(XLI/3442)

(Erkek olan, çoğu elde edebildięi halde, az ile iktifa eder; böyle bir insan zahidlik mertebesine eriřir.)

Tilep bulmasa barça zahid bolur

Sabırda aêın óile bulmaz turur

(XLI/3443)

(Yoksa aradığını bulamayan herkes zahid olur; sabırdan başka bir çare bulamadığından, elindeki ile yetinir.)

Bedel úıldı ebdal nengin hem malın

Baúıp úoêtı zahid bu dünya ulın

(XLII/3563)

(Tarikat ehli malını mülkünü hakka verdi; zahid esassız olduğunu anlayarak, bu dünyayı terk etti.)

Sini men müsülman tususu için

Oúır men bu yirke ay zahid küçün

(XLV/3929)

(Ey zahid, ben seni müslümanların istifadesi için, ısrarla buraya çağırıyorum.)

Özüng êuúbi úolsa ay zahid bulur

Muyan edgü mundın iletse bolur
(XLVI/3976)

(Ey zahid, sen ahireti istiyorsan, onu da bulursun; orada da nimet ve sevaba nail olabilirsin.)

Selam úıldı ilig eng aşnu körüp
èaleyk birdi zahid selamúa turup
(LXX/5036)

(Karşılışınca önce hükümdar selam verdi; zahid ise yalnız onun selamına mukabele etti.)

Eligleştı ilig bu zahid bile
Ayıttı ilig yazlu sevnü küle
(LXX/5037)

(Hükümdar zahid ile el sıkıştı, sevinç içinde güler yüzle hâl-hatır sordu.)

3. Övülen biridir.

Zahid, kardeşi ögdülmüş ve hükümdar tarafından övülen biridir. O, faziletli, bilgili anlayışlı ve akıllı biri olarak tanınmaktadır. Öyle iyi tavır ve hareketleri vardır ki, ona denk ve eş birini bulmak zordur. Zahid, temiz kalpli, zeki âlim ya da her iki dünyanın saadetine kavuşan gibi övücü sözlerle hitap edilen biri olarak görülmektedir.

Meningde yüz üsteng anıng erdemi
Buêunda talusı kişi köêrümi
(XXXVIII/3150)

(Onun fazileti benimkinden yüz misli fazladır; o halkın ileri geleni ve insanların seçkinidir.)

Eşittim sening edgü úlúıng yangıng
Bu öête yoú ol tip sanga tuş tengıng
(XXXIX/3199)

(Senin iyi tavır ve hareketini duydum; bu devir de sana denk ve eş bulunmadığımı işittim)

Bayat úılmış emdi sanga eêgülük
Bilig birmiş erdem uúuş ög ülük
(XXXIX/3200)

(Tanrı sana şimdi lutfetmiş, bilgi vermiş; fazilet, akıl ve anlayış nasip etmiştir.)

Bitiding bitigke yanutı bitig
Manga bir bireyin ay bilge tetig
(XLIV/3822)

(Mektuba karşı cevap yazdın, şimdi izin ver, onu götürüyüm, ey zeki âlim.)

Yanamu mini iêàay erki ilig
Óúıàalı yandru ay úılúı silig
(XLIV/3824)

(Ey temiz kalpli insan, seni tekrar davet etmek için, hükümdar hiç şüphesiz beni yine gönderecektir.)

Barayın men emdi esen eêgü úal
İkigün ajunluú aya eêgü fal
(LXVII/4878)

(Şimdi ben gideyim, sen sağ ve esen kal; ey her iki dünya saadetine kavuşan insan.)

4. Kıyafeti sadedir.

Dağlara çekilip, kendini ibadete veren zahidin bu dünyadan bir beklentisi yoktur. Koyun yününden elbisesi ve kepekten yiyeceği ona yetmektedir. Hatta koyun yününden elbisesini ipekli elbiselere değişmez.

Tonum úoy yüngi tap yigüm arpa aş
Tükel boldı dünya manga ay úadaş
(LXVII/4765)

(Giymek için, koyun yünü ve yemek için, arpa aşı bana yeter; ey kardeş, bu dünyadan başka bir şey beklemiyorum.)

Ajunda alındım özümke öngi
Úavuú sökti yim tap tonum úoy yüngi
(LXVII/4767)

(Dünyadan kendi hissemi aldım, kepekten yiyecek ile koyun yününden elbise bana yeter.)

Şekerde tatıàalıà úavuú yür manga
Çuz ol bu örüm ton aàıllar tengi
(LXVII/4768)

(Kepek yemeği, benim için, şekerden daha tatlıdır, bu beyaz elbise, sırmalı ipeklilere bedeldir.)

Aàı çuz keêim ton kişi keêgüsi
Et öz örtgü tap úıl ay er eêgüsi
(LXVII/4773)

(İnsanlar ipekli ve sırma elbiseler giyerler; sen ancak vücudunu örtecek bir şeyle iktifa et, ey erkeklerin iyisi.)

Boàuz bir toêunsa iki kün barır
Egin keêse bir ton iki yıl úalır
(LXVII/4774)

(Boğaz bir doyarsa, bu iki gün devam eder, sırta giyilen bir elbise iki yıl dayanır.)

5. Sürekli ibadet eder.

Gerek hükümdar Kün Toğdı'nın mektubu, gerek ögdülmüş'in konuşmalarından anlaşıldığına göre, yalnız başına dağda yaşayan zahid, kendini ibadete vermiştir. Oysa ki, şehirde kalmış olsa yine aynı ibadeti yapabilirdi. Çünkü şehirde yaşayan yardıma muhtaç insanlar vardır ve onlara yardım etmek de bir şekilde ibadettir. Hatta şehirdeki ibadet daha bile fazladır. İyice düşünülürse Allah'ın emirlerini yerine getirme fırsatı oraya oranla şehirde daha çoktur. Zor durumdaki insanlara; fakirlere, yetimlere, hatalara yardım etmek de bir ibadettir. İbadet yapıyorum diye gururlanmak, idrakini yitirmek doğru değildir.

Turup taàúa kirmiş özüng yalnguzun
Tapuà úılàuúa bu tapuà keê uzun
(XXXIX/3204)

(İbadet etmek için kalkıp tek başına dağa çıkmışsın , fakat bu ibadet çok uzun sürmüştü.)

Bayat tapàı birle özin emgetür
Tapuà birle yazuú için emletür
(XXXVIII/3149)

(Tanrıya ibadet ederek, kendisini zahmete veriyor ve ibadetle günah hastalığını tedavi ediyor.)

Kalı bardıng erse tapuà úılàalı
Tapuà kendte úılàıl bu ol din yolu
(XXXIX/3214)

(Eğer ibadet etmek için oraya gittin ise; ibadeti şehirde kıl; din yolu budur.)

Uluş kendte àaèat telim bar îeúú

Uş ol yirde yetrü körü barsa you
(XXXIX/3215)

(İyice düşünürsen Allah'ın büyük emirlerini yerine getirme fırsatı, oraya nisbetle burada daha çoktur.)

Uluş bend içinde tapuà bar telim
Uş ol yirde úılsa bulumaz yarım
(XXXIX/3226)

(Köy ve şehir içinde yapılacak çok ibadet vardır; orada bunun yarısı bile bulunmaz.)

Berü kel uluş kendte úılàıl tapuà
Úamug eêgülıkke açılsu úapuà
(XXXIX/3236)

(Buraya gel köy veya şehir içinde ibadet et., sana her türlü iyilik kapıları açılsın.)

Budunúa tusulàıl mungınga yara
Úadaşúa baàır bir yaúnlıú ula
(XXXIX/3237)

(Halka faydalı ol, muhtaçlara yardım et, akrabalarına yakınlık göster, bağrını aç.)

telim ögsüzüg kör ya tul tulsauía
Ya közsüz ya oldrum yime aúsaúía
(XXXIX/3238)

(Bak, burada birçok yetim, dul, aciz, kör, kötürüm ve topallar vardır.)

Bu samış tapuà barça úaèat turur
Bu úaèat bile barça raóat turur
(XXXIX/3241)

(Bu sayılan hizmetler birer ibadettir; bunları yerine getiren herkes müsterih olabilir.)

Kişide yıraú bolmaınca úadaş
Bayat tapáınga tegse bolmaz adaş
(LXVII/4806)

(Ey kardeş insanlardan uzaklaşmadıkça, Tanrıya ibadet ile meşgul olunamaz.)

Tapuà úaèatim tip küvenme öküş

Tapuà úıl bayatúa tapuàluà kúsüş
(XXXIX/3255)

(İbadet ve taatte bulundum diye, fazla gurur getirme; ibadete devam et,
Tanrıya ibadet eden insan azizdir.)

Tapuà úıl bayatúa bu ol úulluúung
Tapındım tiyü sen unıtma uúuş
(XXXIX/3256)

(İbadet kıl, Tanrıya kulluğun budur, fakat ibadet kıldım diye idrâkini
kaybetme.)

Zahid, Tanrı'ya ibadet etmek için halvete çekildiğini söyler Eğer
halktan ayrı yaşamasa ibadet edemeyeceğini, hevesinin başını ezemeye-
ceğini, ancak yalnız yaşayarak ibadetin zevkine vardığını belirtir.

Anın keldim emdi bu yirke turup
Bayat tapàı úılsa men yalnguz bolup
(XLI/3339)

(Onun için kalkıp, buraya geldim; halvete çekilip böylece Tanrıya ibadetle
meşgul olmak istedim.)

Bu óalúúa tözü yapmaainca úapuà
Törütügli rabúa úıllumaz tapuà
(XLI/3341)

(İnsan bütün bu halka kapısını kapatmayınca, yaratan Tanrıya ibadet
edemez.)

Hava nefis boyunın sıàu keê úatıà
Özüng ötrü bulsa tapuàda tatıà
(XLI/3342)

(İnsan ibadette zevk bulabilmek için, hevesin kafasını iyice ezmelidir.)

6. Namaz kılar, oruç tutar.

Örnek beyitlere göre bu özellikle ilgili şunlar söylenmektedir: Yalnız
yaşayan zahidin yaptığı ibadetin biri namaz, diğeri de oruçtur. Bunlar kişinin
kendi menfaati içindir. Böyle düşünen birine de bencil denir. Namaz ve
oruçtan başka tek başına yaşayan birinin ne gibi ibadeti olabilir.

Sening anda tapàung namaz ol biri
Taúi biri ruza tutar sen urı (XXXIX/3227)

(Senin oradaki ibadetinin biri namaz, biri de tuttuğun oruçtur, ey oğul.)

Namaz ruza barça öz asàıng turur
Öz asàın tilegli baàırsız bolur
(XXXIX/3243)

(Namaz ve oruç, bunlar hep kendi menfaatin içindir; hep kendi menfaatini düşünen insan hodkâm olur.)

Muningda aêın anda ùaèat úayu
Manga körkitü bir tilin sözleyü
(XXXIX/3228)

(Bunlardan başka orada hangi ibadet var, söyle göster.)

7. Cenneti ister, cehennemden korkar.

Sürekli ibadet halinde olan zahidin sözlerinden cenneti istediği ve cehennem azabından korktuğu anlaşılmaktadır. Cennete kavuşmak için de yapılması gereken dünyadan uzaklaşmaktır. Dünya zindan gibidir, zindan da arzu ve saadet yoktur. Ancak cennette saadete ulaşılır.

Yüz utru kitergü bu dünya salıp
Anın bolsa èuúbi bolunàay alıp
(LXVII/4799)

(Bu dünyadan uzaklaşıp, ondan vazgeçmek lâzımdır; ancak böylelikle ukbâ elde edilebilir.)

Tünekte ne arzu tiler sentilek
Tilek uçmaú içre bolur úut yülek
(XLII/3521)

(Zindanda ne gibi arzu ve dilek ararsın; dilek, arzu ve saadet cennet içinde bulunur.)

Öğdülmiş, Odgurmuş'a dünya vasıtası ile ahiretin kazanılabileceğini söyler. Cehennem yalnız zahid için değildir. Bütün halk için cennet ve cehennemi yaratılmıştır.

Sanga óú törütmedi tengri tamuà
Sanga aymadı bu èaõabià úamuà
(XLI/3332)

(Tanrı cehennemi yalnız senin için yaratmadı; bütün bu azapları yalnız senin için zikretmedi.)

İki ev yarattı bu òalúúa úamuà

Biri atı uçmaú birining tamuà
(XLIIII/3654)

(Tanrı bütün bu halk için iki ev yarattı: birinin adı cennet, birinin de cehennemdir.)

Yana barça yalnguú bu dünya tilep
Yügürse tüni barça künke ulap
(XLIIII/3655)

(Yine bütün insanlar geceyi gündüze katıp, bu dünya peşinde koşarak)

Tapuà úoêsa dünya tilese tamuà
Yime úalmaàay erdi bu uçmaú úuruà
(XLIIII/3656)

(İbadeti bırakıp, dünya nimetlerine rağbet etseler ve buna mukabil cehennemde girseler, cennet yine de boş kalmazdı.)

8. Dünyaya itibar etmez.

Zahid bu dünyanın kişiyi kandırdığına ve ibadetine engel olduğunu düşünür. Dünya vefasızdır, ne verdiyse hemen geri alır, dönektir. Dünya malı ise acı su gibidir kişi ne kadar içerse içsin kanmaz. Öyleyse dünyayı gözden düşürmek gerekir.

Bu dünya tileyü yügürse kişi
Yatu úaldı úaèat tapuàlar işi
(LXVII/4684)

(İnsan bu dünya peşinde koşarsa ; taat ve ibadet işini bir tarafa bırakır.)

Ayı eêgü ermez bu dünya úutı
Bayattın yıratır bu ol din yutı
(XLIII/3525)

(Bu dünya saadeti hiç de iyi bir şey değildir, insanı Tanrı'dan uzaklaştırır; din için asıl felaket budur.)

Bu dünya tileyü yügürse kişi
Yatu úaldı úaèat tapuàlar işi
(LXVII/4684)

(İnsan bu dünya peşinde koşarsa, taat ve ibadet işini bir tarafa bırakır.)

Yayıà dünya irsel úutı evrülür
Negü birdi erse yana terk alur
(XLIII/3533)

(Dönek dünya vefasızdır, saadeti kararsızdır; ne verdi ise, yine çabucak alır.)

Uçı nièmet erse tüpi miónet ol
Başı miónet erse songı nièmet ol
(XLII/3551)

(Tepesi nimet ise, dibi minnettir; başı mihnet ise, sonu nimettir.)

Negü tir eşitgil saúınuú oêuà
Yıraú tur bu dünya tegürgey yoduà
(XLII/3552)

(Takva sahibi ve uyanmış olan insan ne der, dinle; uzak dur bu dünya malının sana zararı dokunur.)

Açıà suv teg ol kör bu dünya nengi
Neçe içse úanmaz ölimez engi
(XLII/3625)

(Bu dünya malı acı su gibidir; insan ne kadar içse kanmaz; damağı bile nemlenmez.)

Barıàlıúa birmez biliglig köngül
Keliglike itnür uúuşluà amul
(XLII/3558)

(Bilgili insan fâni olana gönül vermez; akıllı ve ağır başlı insan gelecek olana hazırlanır.)

Sini úoêmaz erken bu dünyanı úod
Sanga toêmaz erken sen ir aşnu toê
(LXVII/4737)

(Bu dünya seni terk etmeden, sen onu bırak; o senden bıkmadan, sen daha önce davran, onu gözünden düşür.)

9. Ölümü düşünür.

Zahidin ölümle ilgili düşünceleri de bellidir. Ona göre hayat ölmek içindir, dünya malını bırakıp, ibadete koşmak en doğrusudur. Çünkü ölüm, pusuda bekleyen düşman gibidir.

Úapuà açtı dünya taúı bir úapuà
Ölüm úapàı açlur kirür òalú úamuà
(XLII/3531)

(Bir kapı açıldı- dünya kapısı, bir kapı daha açılır, o kapı ölüm kapısıdır ve herkes oraya girer.)

Bilir sen tiriglik ölümke turur
Anundı ölüm uş ödinge küdür
(XLII/3530)

(Bilirsin ki hayat ölmek içindir; ölüm hazırlanmıştır, sadece vaktini bekliyor.)

Ölümüg biligli sevinmez özün
Ölürüg körügli avınmaz uzun
(XLII/3559)

(Ölümü bilen insan dünya saadetine kapılmaz; öleni gören insan da uzun müddet avınmaz.)

Usanma ölümke saúınma uzun
Busuàdın çıúar teg çıúar ödsüzün
(LXVII/4826)

(Gafil olma, ölümü uzak sanma, onu beklemediğin bir anda, pusudan çıkan bir düşman gibi karşında bulursun.)

Özüng suúlanur sen ajun tirgeli
Ölüm suúlanur kör sini tutàalı
(XLII/3619)

(Sen dünya malını toplamak için can atıyorsun; ölüm ise seni yakalamak için can atıyor)

Saúaling örüng bolsa keldi ölüm
Ölümke asià úılmaz óu ya tolum
(XLII/3623)

(Sakalın beyazlaşınca, ölüm geldi demektir; ok-yay, silah ölüme karşı fayda etmez.)

Bu bulmuş kününg barı úılma yava
Ölümke itingil tapuà úıl ive
(XLII/3631)

(Bari elde bulunan bugünü başına geçirme, ölüme hazırlan, ibadete koş.)

Sonuç olarak, Kutadgu Bilig'de Odgurmuş, gerek kişisel özellikleri gerek düşünceleri bakımından zahid tipinin yapısını oluşturmaktadır. Yalnız yaşayan, sürekli ibadet eden zahid, vaktini namaz ve oruçla geçirmektedir. Bunun nedeni de cehennem korkusu ve cennete gitme isteğidir. Fani dünyadan hiçbir beklentisi yoktur. Bütün hazırlığı öbür dünya içindir. Çünkü

ölüm kapıda beklemektedir. Bilgili, âlim biri olarak görülen zahid, kendine eş biri olmadığı söylenecek kadar da övülen ve kendisinin bilgisinden yararlanılmak istenen biridir. Özellikle de bu noktada, Divan edebiyatındaki zahid tipinden farklı bir durumda olduğu açıktır. Ancak yine de gurur, bencillik, idraki kaybetme gibi bazı kavramların kullanılması, zahid tipinin gelecekteki pozisyonunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu yüzden Kutadgu Bilig'teki zahid ile Divan şiirinde yer alan zahid tipini karşılaştırmayı düşündük. Ancak bunun yazımızın içeriğini çok genişleteceğini varsayarak başka bir çalışma olarak ele almayı uygun gördük.

KAYNAKÇA

- Akar, M. (2000) *Su Kasidesi Şerhi*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Arat. R.R.(1979) *Kutadgu Bilig Metin*.Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arat. R.R. (1991) *Kutadgu Bilig Çeviri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gölpınarlı, A.(2000) *Tasavvuf*. İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Şentürk, A. A. (1996). *Sûfi yahud Zahid Hakkında*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Arat, R.R. (1970). Kutadgu Bilig ve Türklük Bilgisi: *Türk Kültürü*: 98.s. 70-91.
- Çağatay. S. (1967) Kutadgu Bilig'de Odgurmış'ın Kişiliği. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı* s. 39-49.
- Kara, M. (1996). *Fuzuli'nin Rind ü Zahid ve Türkçe Divan'ında Zühd ve Zahid Tipi*". Fuzûlî Kitabı. s.183-189.
- Önler, Z. (2002). Kutadgu Bilig'de İktidar Kavramı ve Siyaset Anlayışı. *Türkler*: 5, s.179-186.

“Edebiyatta da arif kemali ifade ederken, zahid kabalığı yobazlığı, katılığı, softalığı ve işin hakikatına ulaşamayan sığ insanları ifade eder.”¹

¹ Kara, Mustafa, Tasavvuf ve Tarikatler Tarihi, Dergah Yayınları, İstanbul 1998, s. 115.

Bundan sonra rind, âşık, arif, ehl-i dil v.b kelimelerle karşımıza çıkarken, zahid de vaiz, nasih, sofu v.b. kelimelerle karşılaşılır olmuştur.

Kamus-i Türkî “Sofi” kelimesi için, “cemi sofiyyün, yünlü elbise giydiklerinden dolayı sofdan daha doğrusu tasavvuf kelimesinin aslı olan ve hikmet manasına gelen sophia lafz-ı yunanîsindedir.”² der.

Ferit Develioğlu'nun Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat'inde zahid “çok aşırı sofu, kaba sofu” olarak tanımlanır ve Arapça olduğu belirtilir.³

Ansiklopedik Divan Şiiri sözlüğü'nde zahid “ Kaba sofu Allah'ın buyruklarını yerine getirmekle birlikte, şüpheli şeylerden de kaçınan kişi. Bunlar dini konularda anlayışı kıt, her işin ancak dış kabuğunda kalabilen, derinlere inmesini beceremeyen, ilim ve imanı dış görünüşüyle anlayan, bunu da ısrarla başkalarına anlatan ve durmadan öğütler verip topluma düzen verdiklerini sanan kişiler olarak ele alınır. Daracık dünya görüşü içine sıkışıp kalmışlardır. Dar kalıplı bilgilere bağlıdır. Hayatın acemisidirler. Bu bakımdan çok gülünç duruma düşerler. İmandan hiçbir zaman hakîkata ulaşamamışlardır ve samimiyetleri yoktur. Zahidin karşısında âşık vardır. Zahidde aşk yoktur. Bu bakımdan geçimsizdirler. Zahid aşkı inkâr ettiği için bu duruma düşmüştür. Tek emelleri cennete kavuşmaktır. Güzellikleri göremezler. Başkalarını sıkır, ıztırap verirler. Bu bakımdan alaya alınırlar. Riyâkârdırlar. Ellerinden ve dillerinden tespih eksik olmaz”⁴

“Sufî yahut zahid”te “Zahid tamamen dünya menfaatleri yüzünden dindar geçinen, aslında fırsat buldukça her türlü menhiyatı gizlice işlemekten kaçınmayan dindar kıyafetli bir münafiktir”⁵.

“Yasaklar, katı davranışlar her zaman her yerde tepki doğurmuştur. Hele bu, dini sadece emirler ve daha çok da yasaklar manzumesi şeklinde gösterip, cennet yerine cehennemi ön plana alma şeklinde belirlerse, kurtuluş kapıları tıkanığında kişiyi tepkiyi de aşarak isyana sürükler. İşte zahidin âşıklar tarafından rakip olarak görülmesinin sebebi, onların duygu, davranış ve yaşayışları karşısında müsamahasız oluşundandır.”⁶

“Zahid grup eylemlerine (güzellik seyrine, şarap içmeye, aşka) katılmayan bu eylemlerin sembolik yorumlanışını paylaşmayan bir kimse. Zahid dinin zahirî yönüne bakan kişidir, dinin asıl yönünü yakalamaktan âciz

² Samî, Şemseddin, Kâmus-i Türkî, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989, s. 840.

³ Develioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara 1990, s. 1400.

⁴ Pala, İskender, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ankara 1995, s. 577.

⁵ Şentürk, Ahmet Atilla, a.g.e., s. XVIII.

⁶ Beyzadeoğlu, Süreyya, “Divan Şiirinde Zahid”, Dergah 2, s. 22.

olan yığınlardan da sevimsiz bir karakterdir. Dindar bir kişi olduğunu iddia eden ama hayatın duygu yönünü reddeden, dolayısıyla dinî hakikatin batını anlamını da reddeden bir kimsedir zahid.”⁷

“Yüce bir gönüllülük içinde bulunan âşık bile zahid tipine tahammül edemez. Zahid, sufi, hâce, müddei, nasih, vaiz gibi isimlerle anılır. Zahidi hep âşıklığı seçen şairin dilinden dinleriz. Hiç kimse “ben zahidim” diye ortaya çıkmadığına göre, zahidlik kabul gören bir tip değildir. Âşıklığın daha kolay anlaşılması için de sevilmeyen vasıflar zahide yüklenmiştir. Zahid, katı kurallar içinde ıstırap çeken ve çevresine de bu ıstırapı yaşatan olumsuz bir tiptir. Samimiyetsiz ve riyakâr olan zahid, insanları cehennem ateşiyle korkutur. Gösteriş meraklısı, kendini öven, ibadetiyle kibirlenen, benlik endişesinde olan sohbeti sıkıcı biridir. Sevgiden değil katı kurallardan bahseder.”⁸

Zahid, katı şeriat kurallarının, değişmez sayılan inançların ve her türlü toplumsal baskıların savunucusu ve uygulayıcısıdır. Rindin tersine, dünyasını ve ahiretini kazanma kaygısı içinde olan zahid, Çevresindekilere hep çatık kaşlı bakar, insanın her davranışını haram olduğu için kınar. Hırslıdır, açgözlüdür, ikiyüzlüdür, biçimcidir, insanın içine değil, dış görünüşüne, kalıbına önem verir.

Rind, her fısatta zahidin karşısına dikilir, onu kınar, yerin dibine batırır. Çünkü, başkalarının her işinde eksik, kusur ve günah arayan ham ya da kaba sofu, aslında kendi yaşamında kusurlunun, günahkarın ta kendisidir.

Devlet düzeninin şeriat kuralları üstüne kurulduğu ve idareci sınıfı dindar olan Osmanlı toplumunda, değişmez sayılan inançların her türlü toplum baskısının temsilcisi zahidtir. Rindin karşısına, kuralcı yapısıyla çıkan zahid, riyakârlığını, sevimsizliğini yüzüne yansıtmıştır. Bu yüzden de toplumda özellikle de rindler arasında sevilmeyen bir tiptir. Yaşamın renklerini görmekten aciz, kendini ibadete adayan ancak bunu da şekil itibarıyla gerçekleştiren, aslında gönlü başka isteklerle dolu olan ikiyüzlü bir tiptir. Zahidin meskeni mescittir. Yarın endişesiyle bugünü harap eder. Cehennem korkusu ve cennet arzusu ile gece gündüz ibadet eder. Riyazet yapar. Tac ve hırka ile gezer. Zahidin bu tac ve hırka ile aşk denizine dalamayacağı bellidir. Aşk yolunda her şeyden soyunup, her türlü derde katlanmak gerekir. Ancak zahid namus şisesini taşa çalamadığı için bu yola giremez. Üstelik bu yola girmiş olan rindleri de sürekli kınar. Rindî şaraptan ve sevgiliden mahrum etmek isteyen zahid, Cehennem azabı ile onu, sürekli

⁷ Andrews, Walter G., Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı, çev. Tansel Güney, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, 164.

⁸ Karaköse, Saadet, “Eski Türk Edebiyatında Hoşgörü Açısından Âşık-Zahid Tipleri”, Uluslararası Tarih ve Ed. Metinlerinde İslamiyet ve Hristiyanlık Arasında Saygı ve Hoşgörü Sempozyumu, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi 2000. S.4.

korkutmaya çalışır. Sözlere soğuk ve itici olan zahid, kuru ve şekli bir ibadetle meşguldür.